

ŽENY KOLEM MAHLERA

WILLNAUER, Franz. 2022. *Frauen um Mahler. Die Wegbegleiterinnen des Komponisten porträtiert nach Briefen, Tagebüchern und zeitgenössischen Dokumenten. Mit einem Nachwort von Eleonore Büning*. Mainz: Schott Music GmbH & Co KG., 2022. 407 s. ISBN 978-3-7957-2629-4.

Nakladatelství Schott vydalo monografii o ženách, které se pohybovaly kolem Gustava Mahlera během celého jeho života. Autorem textu a editorem dokumentů je rakouský rodák Franz Willnauer (narozen 1933), specialista na mahlerovskou problematiku.¹ Podle nakladatelského letáku pátral Willnauer v posledních letech po pramenech i v zámorí, v pozůstalosti zatím poslední generace Mahlerovy rodiny, aby zachytil skladatelův obraz nejen v uměleckých, ale také v „mužských“ podobách. Vylíčen je jako „syn, bratr a otec, blouznivý mladík a podváděný manžel, milenec a nebo přítel hledající radu“.²

Z širokého okruhu žen v Mahlerově blízkosti vybral Willnauer 59 jmen různého významu a z různých prostředí, s nimiž čtenáře v osmnácti kapitolách seznamuje. Faktografickou oporu tvoří 350 dokumentů pocházejících ze soukromých i veřejných zdrojů: korespondence, deníky a zápisky zúčastněných osobností (rukopisné i vydané), úřední doklady nebo zprávy z dobového tisku. První kapitola představuje ženy z Mahlerovy rodiny – jeho matku a sestry. Pak jsou předvedeny kamarádky ze studií, obvyklé objekty pomíjivých studentských lásek. Následují zpěvačky a herečky z menších divadel, kde byl Mahler na začátku své dráhy

angažován. Po nich hvězdy dvorních scén, zralé umělecké osobnosti schopné vzbudit osudové vztahy. S rozvíjejícím se společenským životem pak emancipované dámy z bohaté Vídně, žurnalistky a spisovatelky, zakladatelky podpůrných společností, osvědčené příslušnice šlechty – a jejich salony. Na jednom ze salonních večerů, 7. listopadu 1901, potkal Gustav Mahler Almu Marii Schindlerovou (1879–1964),³ obletovanou vídeňskou krasavici, nadanou skladatelku, duchaplnou osobnost – zakrátko svou zákonitou manželku. Prožil s ní posledních devět let svého života (1902–1911) a měl s ní tři dcery (dvě se dožily dospělého věku). Dodejme, že prostřednictvím Almy žilo dále Mahlerovo příjmení: třicetiletá Alma si je ponechala, nejen v první světové válce, když legalizovala svůj víceletý poměr s architektem Walterem Gropiusem (Alma Mahler-Gropius, 1915–1920), ale i po dalším sňatku s pražským německým spisovatelem Franzem Werfelem, s nímž ve třicátých letech emigrovala do Ameriky před nacistickými protizidovskými pogromy (Alma Mahler-Gropius-Werfel, 1929–1945).

Knih o rozsahu čtyř set stran není určena k souvislému čtení. Text je nabit fakty a odkazy, často je nutné listovat v přílohách. Rozhodně to není příběh napsaný lehkým perem, jak je

1 Nejúplnější přehled Willnauerových prací s mahlerovskou tematikou poskytuje katalog Nationalbibliothek Wien: <https://search.onb.ac.at/primo-explore/search?vid=ONB>.
2 *Presseinformation vom 1. September 2022*, Schott [tištěný leták k prezentaci].

3 Viz studii Petra Kreuze „Alma Rosé a Váša Příhoda v letech 1927–1936. Kritické poznámky k Newmanově biografii Almy Rosé“ o jejím uměleckém životě, in *Musicalia* XV, 2023, č. 1–2, s. 154–182.

zvykem u oblíbených současných bulvár-
ních Mahlerových biografií.⁴ Jednotlivé
kapitoly obsahují plastické portréty vy-
braných osobností a podrobný popis jejich
doložených styků s Mahlerem. Vzhledem
k tématu to byla pro editora náročná práce.
Vykonal ji s respektem ke zbytkům sou-
kromí zúčastněných osob a bez připojo-
vaných domněnek.⁵ Svým uspořádáním,
bibliografickým vybavením i úplností shro-
mážděných informací připomíná kniha
Franze Willnauera encyklopedii Mahlerova
soukromého i profesionálního života. Je
možné s ní takto pracovat a hledat v ní
odpovědi na zdánlivě jednoduché otázky,
na něž bychom jinak vzhledem k rozptýle-
nosti pramenů dlouho skládali odpověď.

Proč Mahler nikdy nedirigoval
na festivalu v Bayreuthu? Proč nebyl
nikdy pozván za uctívaný bayreuthský
dirigentský pult? Vždyť právě on byl
jedním z okruhu vynikajících dirigentů,
kteří vypracovali interpretaci Wagnerova
díla na vysokou úroveň, a pomohli mu
tím k neslýchané společenské populari-
tě. Také s Wagnerovou vdovou Cosimou
byl Mahler v dobrých vztazích. Cosima
zaznamenala jeho pražské nastudování
Rýnského zlata (19. prosince 1885), jež
mělo výborný ohlas, později jezdila na
jeho představení do Budapešti. Od roku
1896 zvala Mahlera a jeho sestru Justinu
do Bayreuthu, nikoli jako anonym-
ní diváky, nýbrž jako své hosty a brala
je do někdejší Wagnerovy lože. Mahler
jí doporučoval zpěváky pro festivalová
představení a se dvěma vybranými pěvci
nastudoval jejich role. Přesto v Bayreuthu
nikdy nedirigoval. K odpovědi bychom
dospívali složitě, skládající ji z desítek
studií a monografií – tady ji poskytuje

patnáct stran příslušné kapitoly s jasným
resumé: nedirigoval především proto, že
byl Žid (186–200).

Základní otázka recenzované
knihy, ženy kolem Mahlera, se vztahuje
k problému v divadelním prostředí nikterak
vzácnému. Soukromé vztahy v divadle
byly bedlivě tajeny, ale povětšinou se o nich
vědělo. Předpokládaly je dokonce i pra-
covní předpisy. Většina evropských ně-
meckých divadel, včetně pražské německé
scény, vydávala veřejně dostupný tištěný
pracovní řád, v němž se na „mravnost
a slušnost“ kladl velký důraz. Každý nastu-
pující člen souboru podepisoval řád sou-
časně se svou pracovní smlouvou. Ředitel
divadla mohl okamžitě propustit každého,
kdo se dopustil „nemravného chování“
či „pleték“.⁶ Že by se proti řádu mohli
provinit ředitelé a šéfové, se v předpisech
nepředpokládalo. Veřejná soudní jednání,
na nichž se probírají podrobnosti tako-
vého přestupku a jež jsou dnes součástí
běžné soudní praxe, by v nám známých
rozměrech vůbec nepřipadala v úvahu.
Východiskem bylo, že umělci tehdy zkrátka
dobrovolně změnili angažmá.

Mahlera provázely problémy to-
hoto druhu od počátku jeho dirigentské
dráhy. Neměnil angažmá kvůli svým
pletkám, ale opouštěl své přítelkyně, když
získal jiné. Právě v době vydání pražského
pracovního řádu, v prosinci 1885, píše
Mahler svému příteli Friedrichu Löhrovi
z Prahy, že „z jedné hlouposti upadl do
druhé“ a že si „nadrobil kaši, kterou bude
dlouho vyjídat“. „Přijed! Všechno Ti
budu vyprávět. Nic nemohu psát“ (více
Ludvová 1996: 16). Sdělení se vztahuje
k Mahlerově nové přítelkyni, primado-
ně pražského souboru Betty Frankové,
kteřou vyměnil za sopranistku Johannu

4 Např. Seethaler (2020) pojednává o (fiktivní) poslední cestě nemocného Mahlera s Almou a dětmi z Ameriky do Evropy.

5 Rozhlasová stanice Deutschlandfunk vysílala 12. 9. 2022 o knize pořad po názvem *G. M. – ein getriebener Macho* („G. M. – proháněný macho“): <https://www.deutschlandfunk.de/frauen-um-mahler-100.html>.

6 Je zachován vzácný eemplář z pražského německého divadla: Anonym: *Gesetze und Bestimmungen für das Kgl. Deutsche Landestheater zu Prag*. Prag: Haase 1885. Pod textem je podepsán ředitel Angelo Neumann. Knihovna Institutu umění – Divadelního ústavu Praha, sign. 11273.

Richterovou, s níž se přátelil ve svém minulém angažmá v divadle v Kasselu. Žádoucí „utajenost“ podobných informací byla samozřejmě iluzorní.

Také ve Vídni se zprávy o Mahlerových kontaktech se ženami šířily společenskou poštou už před jeho nástupem na místo šéfa dvorní opery (1897). Je třeba dodat, že se nikdy nestaly předmětem veřejného skandálu. Týkaly se Anny von Mildenburg (1872–1947), vynikající sopranistky, se kterou hudebník udržoval bouřlivý milostný poměr během svého angažmá v Hamburku (1895–1897), před nástupem do Vídně. Po svém jmenování šéfem dvorní opery poměr rázně ukončil, ale jako šéf dvorní opery Annu hned v roce 1897 angažoval. Ve Vídni potkal Almu Schindlerovou, ale s Annou spolupracoval až do roku 1907, do konce svého vídeňského působení. Byla to právě ona, komu vyjednal vystoupení v Bayreuthu, a tím otevřel cestu na evropská jeviště. Napsal jí více než 200 dopisů, významných zejména pro dějiny divadla.⁷ Alma dobře znala divadelní poměry a několik týdnů po svém seznámení s Mahlerem dala ve svém deníku průchod retrospektivní žárlivosti (13. 12. 1901): „Gustav – taková přelétavá duše, se všemi měl poměr – Mildenburgová, Michaleková, Kurzová, – se všemi“ (230).

Na základě sebraných dokumentů musí dnešní editor dát Almě za pravdu: s řadou umělkyní a dam překročil Mahler jako jejich nadřazený hranice společenské korektnosti. Edice pramenů nicméně nemají soudit předmět svého zájmu podle mravnostních pravidel. Měly by především zachytit co nejvěrnější obraz doby, dostat se pod jeho povrch, aby bylo možné porovnat různé dobové společenské normy.

„Dnes by byl Mahler jasným případem pro hnutí #MeToo“, píše Eleonore Büning v doslovu ke knize, který pohlíží na prokázaná fakta dnešními očima (367–374).⁸ Její text se opírá o dnešní právní normy a společenské zvyklosti. Na rozdíl od současných případů spjatých s uvedeným hnutím nevykazují Mahlerovy aféry ve světle pramenů žádné náznaky vydírání. Mahler nepodmiňoval uměleckou kariéru zpěvaček svého souboru jejich povolností.

V dnešní době se klade velký důraz na genderovou rovnost, na rovnou příležitost, a toto hledisko uplatňuje také Eleonore Büning. Zazlívá Mahlerovi, že své ženě jako nadané skladatelce neposkytoval dost prostoru k umělecké práci, nepomohl jejímu uměleckému rozvoji a nevíšal si dost jejích skladatelských aktivit. Alma měla nepochybně hudební nadání; soudili to ostatně její učitelé, například Alexander Zemlinsky. Vydala několik písní (Schindler-Mahler 1910, 1915 s titulní stranou výtvarně zpracovanou Oskarem Kokoschkou), další měla v náčrtech. Toužila vytvořit velké dramatické hudební dílo a údajně k němu měla náčrty. Život ale z dobrých důvodů necítí vždy „rovnost příležitostí“ a ani dnes by nebylo možné srovnávat její písně s dílem Mahlerovým a očekávat od vrcholně zaměstnaného šéfa vídeňské opery časové investice do jejich hudební podoby. Připomeňme, že hodnota Alminých kompozic rostla až historicky a nemalou roli v tom hrálo příjmení, které si ponechala.

Eleonore Büning by měla také lépe obhájit tvrzení, že Mahler zdědil po otci patriarchální vztah k sestřím, které

7 Podrobněji viz v recenzi Jitky Ludové „Můj sladký makový květe“ [ad F. Willnauer: *Gustav Mahler: Mein lieber Trotzkopf. Meine süsse Mohnblume. Briefe an Anna Mildenburg*. Wien: Paul Zsolnay Verlag, 2006] v *Divadelní revue* 18, č. 1, 2007, s. 80–81.

8 Eleonore Büning (rozená 1952 Eleonore Bauer) studovala muzikologii na Freie Universität Berlin a její disertace *Adolf Bernhard Marx und Beethoven in der Berliner Allgemeinen Musikalischen Zeitung (1824–1830)* svědčí o tom, že už tehdy se zajímala o sociologii v umění, o vztah hudby a veřejnosti apod. Disertace byla publikována pod titulem *Wie Beethoven auf den Sockel kam. Die Entstehung eines musikalischen Mythos* (1992).

„přidržel ke vžitým životním modelům“, což je údajně brzdilo v samostatném rozvoji a Mahlera současně nečinilo „nutně sympatickým“ (369). Je zřejmé, že v rámci dobových možností pomohl Mahler své sestře Justině k osobnostnímu rozvoji prostě tím, že ji uvedl do společnosti. Společenský vzestup – který s sebou nese vzdělání – se pak dědil po generaci. Justina se starala o Mahlerovu domácnost ve všech jeho dirigentských působištích, ale rozhodně nebyla peskovnou kuchařkou. Na nedatované ateliérové fotografii s Gustavem vidíme pohlednou ženu oblečenou podle poslední módy.⁹ Gustav jí psal (a zřejmě s ní i hovořil) nejen o svých praktických plánech, ale také o své práci. Po jeho sňatku s Almou se Justina provdala za Arnolda Rosé, vynikajícího houslistu, který byl půl století koncertním mistrem Vídeňských filharmoniků a vedoucí osobností vlastního smyčcového kvarteta. Jejich dcera Alma Rosé (narozena 1906) dostala prvotřídní umělecké vzdělání a zahájila kariéru jako

houslistka. Byla nucena ji ukončit v roce 1938, kdy Židům bylo zakázáno vystupovat. Zahynula 4. nebo 5. dubna 1944 v Osvětimi, patrně na otravu.

Přes všechny nároky kladené na čtenáře je publikace *Frauen um Mahler* krásným čtením. Ukazuje, jak nezastupitelnou roli hrály ženy ve středoevropské společnosti na přelomu 19. a 20. století. Ve svém boji o univerzitní studium sice teprve slavily svá první vítězství,¹⁰ ale vzdělání dokázaly získávat i jinými způsoby, a tím měnily celou společnost. Jak dokládá recenzovaná publikace, ženy kolem Mahlera platily ve Vídni za společenský zdroj živé vody. Do svých salonů zvaly domácí i zahraniční osobnosti ze všech oblastí umění a vědy, podněcovaly diskuse, sbíraly peníze na velká díla a inspirovaly spoustu nových myšlenek.

9 *Frauen um Mahler*, za s. 64 [nečíslovaný soubor fotografií, foto Alamy].

10 Univerzitní přednášky určené pro ženy (Vorlesungen für Frauen) se ve Vídni pořádaly už od sedmdesátých let 19. století. Až roku 1884 nostrifikovala tamní univerzita první lékařský titul absolventky studia ve Švýcarsku. Na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze byly na filozofické fakultě zapsány první řádné posluchačky až roku 1897.

Bibliografie

- BÜNING, Eleonore. 1992. *Wie Beethoven auf den Sockel kam. Die Entstehung eines musikalischen Mythos*. 2. vyd. Stuttgart: J. B. Metzler, 1992. Dostupné online <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-476-03423-6>.
- LUDVOVÁ, Jitka. 1996. *Gustav Mahler a Praha: ke 110. výročí pražského působení 1885/1886 = Gustav Mahler und Prag: = zur 110. Wiederkehr seines Wirkens in Prag 1885/1886*. Praha: Ústav pro hudební vědu Akademie věd České republiky, 1996.
- SEETHALER, Robert. 2020. *Der letzte Satz*, Berlin: Hanser Verlag, 2020.
- SCHINDLER-MAHLER, Alma. 1910. *Sämtliche Lieder für mittlere Stimme und Klavier*. Wien: Univ. Edition, 1910.
- SCHINDLER-MAHLER, Alma. 1915. *Vier Lieder für mittlere Stimme und Klavier*. Wien: Univ. Edition, 1915.

PhDr. Jitka Ludvová, CSc.
emeritní členka Kabinetu pro studium českého divadla
Institut umění – Divadelní ústav
jitka.ludvova@idu.cz

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.